

LEKCJE O CZŁOWIEKU
Klasyka na nowo odczytana

CZŁOWIEK I BÓG W TEKSTACH STAROPOLSKICH Z PERSPEKTYWY HISTORYKA JĘZYKA na przykładzie Bogurodzicy

DR IZABELA STĄPOR

Bogurodzica – najdawniejsza polska pieśń religijna i arcydzieło poezji średniowiecznej. Jan Długosz nazwał ją *carmen patrium*, czyli **pieśnią ojczystą**, która odgrywała w dawnej Polsce rolę nieoficjalnego hymnu narodowego.

NAJSTARSZY ODPIS

2 zwrotki wraz z nutami w zbiorze kazań łacińskich spisanych przez Macieja z Grochowa w Kcyni koło Gniezna w 1407 r. *Bogurodzicę* napisano inną ręką, prawdopodobnie na początku **1408 r.** Tekst dostępny na stronie BN POLONA:

<https://polona.pl/item/bogurodzica,Njg5MDU1MDE/0/#info:metadata>

CZAS POWSTANIA

Datowana na XIV, najczęściej na **XIII**, a nawet (rzadziej) XII-XI w.

GENEZA

Widoczne związki z tradycją grecko-bizantyjską (cerkiewnosłowiańską) i z hymnografią łacińską i staroczeską. Tekst **oryginalny, polski**.

AUTOR

Nieznany. Pieśń musiała powstać w kręgach związanych z dworem lub w jednym z opactw: franciszkańskim lub benedyktyńskim.

ANALIZA WYBRANYCH FORM:

1. **BOGURODZICA** – wyraz złożony, kalka grec. *Theotókos*, w języku starocerkiewnosłowiańskim (scs.) przyjął formę *bogorodica*. W polszczyźnie też miał postać *Bogorodzica*, później *Bogurodzica* (z C. w I członie) i *Bogarodzica* (z D. w I członie).

LEKCJE O CZŁOWIEKU

Klasyka na nowo odczytana

2. **BOGIEM SŁAWIENA** – modyfikacja imiesł. **blogosławiena** (od czas. **blogosławić** – kalka łac. **benedicere**). W polszczyźnie: **blogo-sławiena** > **bogo-sławiena** > parafraza **Bogiem sławiena** ‘sławiona przez wzgląd na Boga’. Archaiczne **sławiena**, **zwołena** (zamiast **sławiona**, **zwołona**) – wpływ j. czeskiego.

3. **GOSPODZIN** (pan; Chrystus) – dawne złożenie, podstawą są pie. ***g^hóstis** (por. pol. *gość*, ang. *guest*) i ***póitis** (por. łac. *potis* ‘władny, możny’). Psł. ***gospodь** ‘pan gości; ten, który przyjmuje gości’, później ***gospod-inь**. W polszczyźnie wyparty przez spokrewniony z nim wyraz: **gospodarz**.

4. **BOŻYC** (syn Boga; wołacz: *Bożycze!*) – derywat od wyrazu **Bóg** (tak jak stpol. *panic* – syn pana, *królewic* – syn króla), por. nazwiska *Zimorowic*, *Parkoszwic*.

5. **KRZCICIEL** (Jan Chrzciciel), łac. *Chrīstus* > stwniem. *Krist* > pol. *Kryst*, *Krystus*; *krzest* ‘chrzest’; *krzić* ‘chrzcić’ i *Jan Krzciciel*. *Chrzciciel* – dopiero w XVI w.

6. **DZIELA** (z powodu, dla, przez działanie) – *Twego dziela Krzciciela* wzorowane na łac. formacjach z użyciem słowa *causa* (np. *doctor honoris causa* ‘doktor z powodu honoru, doktor z honorowego powodu’). **Dziela** < psł. ***dělja** ‘z powodu’, por. *dzieło*, *działanie*. Wyraz *dziela* w polszczyźnie został zredukowany do przyimka **dla** (jego dawne znaczenie przysłówkowe zachowało się w *dlaczego*, *dlatego* ‘z jakiego powodu, z tego powodu’).

7. **POBYT** i **PRZEBYT** – rzeczowniki odczasownikowe (*pobyty* od *pobyć*, *przebyty* od *przebyć*), oznaczają ‘przebywanie w jakimś miejscu’. Jednak *pobyty* odnosi się do życia na ziemi, a *przebyty* do życia wiecznego, pośmiertnego.

8. **ZBOŻNY** (możliwa dwojaka interpretacja: 1. Boży, pobożny, 2. dostatni, pomyślny, szczęśliwy) – pochodzi od psł. ***bogъ** ‘szczęście, dostatek, pomyślność’. Dawne znaczenie zachowało się w takich wyrazach współczesnych, jak: *bogaty*, *bogactwo*, *bogacić się*, ale też *ubogi*, *ubóstwo*.

9. **ZYSZCZY, RACZY, SPUŚCI** – archaiczne postaci **trybu rozkazującego**, w których akcent padał w prasłowiańszczyźnie na ostatnią sylabę i dlatego zachowały się dłużej w języku i w tekstach staropolskich.

